

21. Pinchot, G. Intra-Corporate Entrepreneurship / G. Pinchot, E. Pinchot, 1978 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.intrapreneur.com/MainPages/History/IntraCorp.html>

Kredentser, O.V. Main forms of intrapreneurship in educational organizations. The article presents the results of an empirical study into intrapreneurship in educational institutions. The author analyzes the development and presence of internal organization of intrapreneurship in educational organizations. It has been shown that, on the one hand, intrapreneurship in educational organizations has been developing rather slowly and poorly, and, on the other hand, there is educational organization staff's need for intrapreneurship. The proposed classification of the main groups of intrapreneurship in educational organizations which include professional-educational activities, the subjects of educational activity, international activities and public-professional activities. The author discusses the levels of development of the main forms of intrapreneurship in educational organizations in each group of the activities and outlines further research, which may focus on psychological conditions and resources of the development of intrapreneurship in educational organizations.

Keywords: intrapreneurship, educational organizations, psychology of intrapreneurship.

Відомості про автора

Креденцер Оксана Валеріївна, кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Kredentser, Oksana Valeriivna, PhD, associate professor, senior researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostyuk Institute of psychology of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: okred278@gmail.com

УДК 17.032.1; 338.2–053.81

Лавренко О.В.

МОРАЛЬНІСТЬ «ЛЮДИНИ ЕКОНОМІЧНОЇ» В УЯВЛЕННЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Лавренко О.В. Моральність «людини економічної» в уявленнях студентської молоді. У статті розглядається значення морального аспекту щодо «людини економічної» в економічних уявленнях студентської молоді. Проаналізовано результати емпіричного дослідження за методикою асоціацій щодо змістовного наповнення економічних уявлень респондентів про моральність та аморальність «людини економічної». Встановлено якості, які, на думку респондентів, спонукають людину здійснювати і підтримувати неетичні дії в економічній та соціальній сферах, а також якості, володіючи якими, особистість не допускає неетичних дій і вчинків в економічній та соціальній сферах.

Ключові слова: економічна соціалізація, особистість, «людина економічна», моральність, економічні уявлення, студентська молодь.

Лавренко О.В. Нравственность «экономического человека» в представлениях студенческой молодежи. В статье рассматривается значение морального аспекта относительно «экономического человека» в экономических представлениях студенческой молодежи. Проанализированы результаты эмпирического исследования с использованием методики ассоциаций относительно содержательного наполнения экономических представлений респондентов о нравственности и безнравственности «экономического человека». Установлены качества, которые, по мнению респондентов, побуждают человека осуществлять и поддерживать неэтические действия в экономической и социальной сферах, а также качества, владея которыми, личность не допускает неэтических действий и поступков в экономической и социальной сферах.

Ключевые слова: экономическая социализация, личность, «экономический человек», нравственность, экономические представления, студенческая молодежь.

Постановка проблеми. В Україні триває процес переходу до ринкової економіки, утверджується нова соціально-економічна дійсність. Усі ці соціальні перетворення впливають на соціально-культурні уявлення людей, змінюють їхню соціально-економічну свідомість, соціально-економічні орієнтації та поведінку. Сучасна доба характеризується ускладненням соціально-економічних умов життя та, як наслідок, позначається на економічній соціалізації молоді. На етапі становлення нових ринкових та соціальних відносин у суспільстві, розвитку процесів демократизації та гуманізації соціального середовища дедалі більшу роль у поведінці та вчинках людини відіграє духовно-моральний фактор. Соціальні, економічні реалії сьогодення неможливо правильно оцінити і осмислити без урахування їхнього соціокультурного та етичного аспектів. Психологи, економісти, соціологи, культурологи, філософи відзначають, що поява нового економічного і соціального простору в Україні за часів незалежності, безпрецедентна капіталізація країни, деякі негативні наслідки курсу реформ різко актуалізували потребу в усебічному аналізі культурної, моральної складової суспільства та його економічного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що моральність сучасної особистості як «людини економічної» досліджується вченими різних галузей, належить до актуальних проблем сучасної психології та педагогіки. Вивченню окремих аспектів економічної соціалізації

особистості в сучасних умовах присвячено багато наукових праць. Зокрема, науковцями лабораторії соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (2012–2015) здійснено дослідження соціально-психологічних закономірностей становлення економічної культури молоді у вітчизняному освітянському просторі, ролі морального фактора в економічній соціалізації особистості (учнівської та студентської молоді). Значну увагу приділено визначенню особливостей співвідношення «економічності» та «моральності» у системі таких взаємопов'язаних та взаємодіючих економіко-психологічних факторів як обізнаність особистості в соціально-економічній сфері; дослідженню ціннісно-емоційного ставлення до соціально-економічного простору (довкілля та до людей), настановлень на активні форми економічної діяльності особистості; аналізу типів монетарної культури старшокласників в залежності від ставлення до грошей. На основі узагальнення отриманих результатів дослідження побудовано структурно-функціональну модель становлення економічної культури молоді, яка може використовуватись в практиці економічного виховання молоді [12; 17]. Педагогічні аспекти виховання моральності особистості розглянуті в роботах В.О. Сухомлинського, І.Д. Беха, А.І. Кузьмінського та ін. [2; 11; 18; 19].

Досліджувалась також сутність та змістові особливості економічних уявлень як ключових понять економічної свідомості особистості [5; 6; 8; 10; 13; 16].

Однак проблема морально-ціннісних засад економічної соціалізації студентської молоді ще не знайшла достатнього відображення в наукових вітчизняних дослідженнях.

Мета статті – розкрити значення морального аспекту в економічних уявленнях студентської молоді та проаналізувати результати дослідження.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Теоретичні засади нашого дослідження базуються на тому, що економічна соціалізація – це: а) процес формування і розвитку певного типу особистості у відповідності з потребами і вимогами соціально-економічної сфери суспільства [9, с. 7]; б) процес формування ставлення молодого покоління до системи цінностей та моральних норм, оволодіння такими елементами економічної культури, які наповнюють моральними засадами зміст економічної діяльності. Ідеал «економічної людини» з її особливими ціннісними настановленнями може обслуговувати як руйнівні, так і твірні дії суб'єкта ринкової економіки. Етичний зміст мотивації «особистісного успіху», а також мотивів накопичення грошей, багатства активно впливають на формування і розстановку особистісних пріоритетів в індивідуальній системі цінностей молодого людини. Сучасна молодь живе в «епоху грошей», коли споживацька модель ринкової економіки формує у них настановлення, що гроші – головна цінність у житті. Товарно-грошові відносини дедалі глибше проникають у систему вищої освіти, формують особливий стиль ставлення студентів до навчання, до майбутньої професії, коли знання, оцінки, диплом мають грошовий еквівалент [20, с. 238; 1, с. 7–19].

Складність сучасної ситуації в суспільстві обумовлена не стільки наявністю протиріч, скільки не завжди адекватним вибором людиною способів і засобів їхнього вирішення. Спосіб вирішення людиною протиріч є умовою розвитку її свідомості, її морально-ціннісної сфери. Морально-ціннісна сфера надає спрямованості моральним пошукам особистості, регулює її діяльність і взаємодію зі світом та людьми, дає їй можливість здійснювати моральну оцінку результатів діяльності, критерієм якої є цінності (як системотвірний компонент цієї сфери).

Як відмічає І.Д. Бех, загалом: 1) моральна особистість знає свої соціально-моральні якості, діє стосовно самої себе, самовдосконалюється, діє стосовно інших людей (соціально поводить) та передає іншим досвід самовдосконалення; 2) моральна індивідуальність знає свої унікальні якості, діє стосовно самої себе (самореалізується), діє стосовно інших – творчо спілкується. Як бачимо, моральна особистість виражається в суспільно значущій віднесеності до навколишнього (світу людей і світу речей), а моральна індивідуальність – у моральній привнесеності у свій внутрішній світ [3].

В економічній соціалізації особистості її економічні уявлення відіграють важливу роль. Як різновид соціальних уявлень вони, на думку С. Московичі, «дозволяють інтерпретувати та осмислювати нашу повсякденну дійсність» [16, с. 375], а тому є важливим психологічним механізмом, що впливає на поведінку і діяльність особистості в умовах ринкових відносин. Вони багато в чому визначають життєву спрямованість, світогляд, сферу цінностей людини, її моральну орієнтованість.

Ми підтримуємо думку Н. Левицької, що для успішної економічної соціалізації особистості визначальною є збалансованість суспільних відносин та особливостей життєдіяльності людей з уявленнями, образами та принциповими нормами, що відповідають вимогам трансформаційних змін у суспільстві. Адже такі феномени як образи, суб'єктивні уявлення, соціальні настанови, психологічне ставлення є важливими компонентами економічної свідомості, що детермінують процес економічної соціалізації особистості [13, с. 276–277].

Концепція економічної культури включає в себе образ «економічно успішної людини» як фактор, що детермінує зміст і розвиток економічної культури особистості. Економічна культура особистості – це її психолого-економічні властивості, які, визначаючись системою економічних цінностей суспільства, відображають економічний тип людини цього суспільства. На основі вивчення літератури, в якій аналізується соціально-історичний тип людини ринкової економіки, можна зробити висновок, що

нормативним каноном людини ринкової економіки, який втілено в економічній культурі суспільства, є людина підприємлива.

Образ «економічно успішної людини» стає носієм економічної культури особистості, визначає її зміст. Ця культура детермінується як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, які взаємопов'язані та взаємозумовлені. З одного боку, цей образ існує як системотворче ядро економічної культури (внутрішній чинник), а з іншого, цей образ стає активатором економічної культури особистості (зовнішній чинник) [15, с. 180–181].

Однак, для того щоб цей образ став активатором економічної культури особистості, він ще повинен бути наповнений етичною складовою. Макс Вебер, аналізуючи «ідеальні типи», етичний кодекс протестантизму, підкреслював значення моральних рис для «людини економічної». Ми погоджуємося з думкою В.В. Москаленко, що «сьогодні у відповідності з теоретичними моделями моральної регуляції економічної активності, етика визнається однією із важливих її детермінант. В останнє десятиліття з'явився принципово новий погляд на взаємозв'язок економіки і етики. Суспільна думка надає дедалі більшого значення моральності економічних суб'єктів. Це пов'язано із захистом благополуччя, безпеки і здоров'я великих груп людей» [14, с. 5–16].

Взаємозв'язок етичних і ринкових уявлень особистості в процесі її економічної соціалізації ґрунтовно досліджений російськими соціальними психологами О.П. Вяткіним, А.Л. Журавльовим, А.Б. Купрейченко. В їхніх дослідженнях встановлено, що в умовах гострої конкуренції ринку порушення моральних норм стає економічно недоцільним, а в актуальному «Я» особистості виникає дисонанс між етичним та економічним [4; 7].

Зважаючи на це, нами проведено дослідження уявлень студентської молоді про «економічно успішну людину» за методикою асоціацій на тему «Етичні якості суб'єкта економічної діяльності». Опитування здійснювалося серед студентів Інституту соціальних наук і самоврядування імені Гейдара Алієва Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналу», кафедра загальної та практичної психології (експериментальний майданчик НДР у відповідності з укладеним договором).

У дослідженні взяли участь 40 осіб – юнаки та дівчата у віці переважно 19–20 років (факультет «Психологія», спеціалізація «практичний психолог»: серед досліджуваних дівчат більше, ніж юнаків: 65% – жіноча стать, 35% – чоловіча, що загалом відбиває тенденції статевого розподілу у закладі освіти). Вік – переважно 19–20 років (62%), 10% – 18 років; 15% – 21–24 роки; 13% – 25 і більше років. Освіта – незакінчена вища.

Дослідження проведено в рамках виконання науково-дослідної теми лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді» (2016–2018 рр., № державної реєстрації 0116U004808).

Мета дослідження асоціацій: виявити уявлення респондентів про «економічно успішну людину» та роль морального підґрунтя її вчинків в економічній та соціальній сферах. Для цього були розроблені два «Бланки для вивчення асоціацій». Перший включав в себе відповіді на два запитання: 1) якими етичними якостями володіє «економічно успішна людина»; 2) які якості дозволяють людині досягти економічного успіху, нехтуючи при цьому будь-якими моральними цінностями, нормами (методика А.Б. Купрейченко, А.Л. Журавльова, модифікована О.В. Лавренко). Другий – запитання: 1) які якості спонукають людину здійснювати і підтримувати неетичні дії, вчинки в економічній та соціальній сферах; 2) якими якостями повинна володіти особистість, щоб не допускати неетичних дій, вчинків в економічній та соціальній сферах (авторська розробка О.В. Лавренко).

Контент-аналіз відповідей респондентів за першою методикою показав, що вони виділили 45 якостей «економічно успішної людини», які умовно можна скомпонувати у наступні групи:

I. Етичні якості економічно успішної людини: а) якості моральної свідомості; б) якості, пов'язані зі ставленням до діяльності, праці; в) якості, пов'язані зі ставленням до інших людей; г) якості, пов'язані з економічним статусом; д) особистісні якості, які сприяють успіху; ж) якості, пов'язані з іміджем людини.

II. Якості, які дозволяють людині досягти економічного успіху, нехтуючи будь-якими моральними цінностями, нормами: а) якості морального плану; б) якості характеру; в) якості, пов'язані з економічними параметрами.

Семантичний аналіз висловлювань респондентів дозволив оцінити відмінності в уявленнях респондентів про етичні та неетичні якості «економічно успішної людини». Контент-аналіз відповідей показав, що в **етичному плані** «економічно успішній людині» притаманні наступні якості (усього виділено 45 якостей). Зокрема, це моральність, цілеспрямованість, справедливість, чесність, принциповість, гуманність, вихованість, відповідальність, порядність, скромність, доброта, повага до закону; найбільш часто у відповідях респондентів зустрічаються: чесність (17 разів), порядність (15 разів), моральність (13 разів), відповідальність (10 разів), праця в команді (9 разів).

Водночас респондентами зазначено 17 рис, пов'язаних зі **ставленням до діяльності, праці** як такі, що сприяють досягненню людиною економічного успіху. Це працелюбність, активність, професіоналізм,

наявність чіткої стратегії, успішність, відповідальність, адаптованість, прагнення до мети, успіху, цілеспрямованість, пунктуальність, ініціативність, раціональність, завзятість, добросовісність, енергійність, настирливість. Найбільш часто у відповідях респондентів зустрічаються: працелюбність (11 разів), відповідальність (10 разів), цілеспрямованість (12 разів), адаптованість (8 разів).

«Економічно успішну людину» респонденти характеризують також як заможну, владну, успішну, матеріально благополучну, грошовиту, заощадливу, напористу, незалежну, підприємливу, яка вміє ризикувати, бути холоднокровною, сміливою, вміє працювати в команді. Ці якості можна пов'язати з **економічним статусом людини (12 якостей)**. Найбільш часто серед зазначених якостей можна виділити: успішність (6 разів), заможність, матеріальне благополуччя (10 разів) та заощадливість (7 разів), ризикованість (5 разів), вміння працювати в команді (5 разів).

Високоморальна «економічно успішна людина» респондентами уявляється як така, що вміє налагоджувати **стосунки з іншими людьми**, проявляючи до них доброзичливість, комунікабельність, повагу до інших, терпимість, вихованість, емпатійність, дружелюбність, стриманість, великодушність, відкритість, гуманність, тактовність. Тут найбільшу частотність (із 12 якостей) отримали: комунікабельність (7 разів), повага до інших (6 разів), вихованість (6 разів).

Важливе значення для досягнення економічного успіху, на думку респондентів, мають **12 особистісних якостей та рис характеру**: освіченість, самоцінність, мудрість, врівноваженість, відвага, самоконтроль, впевненість у собі, лідерські якості, оптимізм, гнучкість розуму, самореалізація, наполегливість. Серед зазначених якостей явна перевага віддана освіченості людини (9 разів), мудрості (7 разів), впевненості у собі (6 разів) та лідерству (6 разів).

В уявленнях респондентів, економічно успішна людина повинна володіти **певним іміджем**. Його «маркерами» виступають: приємний зовнішній вигляд, фірмові речі, харизматичність, красномовство, хороше здоров'я.

Водночас досягнення людиною економічного успіху може бути здійснене, **нехтуючи будь-якими моральними цінностями, нормами**. У зв'язку з цим респонденти виділили 28 якостей, які несуть у собі ознаку аморальності. Це прагнення до влади, нечесність та брехливість, егоїстичність, цинічність, безпринципність, злодійство, бандитизм та грабіжництво, хабарництво, аморальність, наявність кримінальних зв'язків, корупційність, використання людей у власних цілях, прагнення до мети за будь-яку ціну, нахабність, зверхність, зухвальство, жадібність, зажерливість, агресивність та злість, авантюризм, шахрайство, пихатість, цинізм та ін. Найбільшу частотність серед цих якостей отримали: нечесність та брехливість (12 разів), егоїстичність (10 разів), прагнення до мети за будь-яку ціну (10 разів), безпринципність (8 разів), аморальність (7 разів), цинізм (6 разів).

Нехтуванню моральними нормами і принципами, на думку респондентів, сприяють також 8 якостей, пов'язаних з **економічним статусом людини**: любов до грошей, кримінальні зв'язки, шахрайство, прагнення влади, бандитизм та грабіжництво, корупційність, збагачення за будь-яку ціну (надмірне багатство), хабарництво. Серед цих якостей найбільш часто відмічені: любов до грошей (9 разів), корупційність (8 разів), бандитизм та грабіжництво (8 разів), наявність кримінальних зв'язків (7 разів), жадібність (7 разів), хабарництво (6 разів).

Також за методикою асоціацій досліджувалося **усвідомлення студентами ролі морального фактора як чинника етичних та неетичних дій**, вчинків особистості у економічній та соціальній сферах.

Відповідаючи на перше запитання, респонденти виділили 38 якостей як такі, що спонукають людину здійснювати і підтримувати неетичні дії, вчинки в економічній та соціальній сферах.

Їх можна умовно скомпонувати у такі групи:

I. Якості, що спонукають людину здійснювати і підтримувати неетичні дії, вчинки в економічній та соціальній сферах

А. Якості моральної свідомості: жадібність, безпринципність, цинізм, брехливість (облудність, нещирість, фальшивість), заздрість (неприятно-вороже почуття до успіхів, моральної переваги інших людей), нахабність (безцеремонне порушення моральних норм), лицемірство (невідповідність слів, учинків справжнім моральним переконанням), зрадливість, асоціальність (як бажання жити в ім'я задоволення своїх інстинктивних потреб, не звертаючи уваги на норми моралі).

Б. Якості, пов'язані з особливостями характеру: безвідповідальність, агресивність, безвілля, низька самооцінка (знецінення себе), упертість (непоступливість), боязкість, самовпевненість (переконаність у своїй досконалості і відсутності помилок), невпевненість у собі.

В. Якості, пов'язані зі ставленням до інших людей: неповага (зневажливість), байдужість (індиферентність), гордіня (зневажливе ставлення до інших, пихатість), егоїзм (постійне нехтування суспільними інтересами задля особистих, марносластво, честолюбство) та егоцентризм, нетерпимість, жорстокість, самолюбство (амбіційність).

Г. Якості, пов'язані з економічним статусом: владність (здатність і схильність нав'язувати свою волю іншим, підкорювати їх собі), бажання отримати адреналін, залежність від інших, низький соціальний статус (пов'язаний з недостатньою матеріальною забезпеченістю).

Д. Особистісні якості, які сприяють вигоді: корисливість (прагнення власної вигоди, наживи, зажерливість, грошолобність, шкурність), власна вигода (отримання користі, зиску, прибутку в будь-яких економічних діях), меркантилізм (дріб'язковість, ощадливість, корисливість для себе), страх перед майбутнім.

II. Якості, володіючи якими, особистість не допускає неетичних дій і вчинок в економічній та соціальній сферах

Їх умовно можна об'єднати в такі групи:

А. Якості морального плану: моральність (як регулююча функція людської поведінки, реалізація моральних норм в поведінці та вчинках людини), порядність (нездатність на нечесні та аморальні вчинки), наявність благородних цілей діяльності та поведінки, чесність (наявність високих моральних якостей, принципів), справедливість (неупереджене ставлення до когось, сповнене морально-етичними засадами), правдивість (моральна якість як здатність не приховувати від інших людей та від самого себе дійсний стан речей), релігійність, духовність (як ідеал, орієнтація на високу мораль), гідність (усвідомлення людиною своєї громадської ваги, обов'язку, самоповага), принциповість (моральна якість людини, її уміння послідовно керуватися у своїх діях і вчинках стійкими принципами і твердими переконаннями).

Б. Якості характеру: вихованість, рішучість (сміливість, непохитність у своїх діях, вчинках, рішеннях), впевненість у собі, освіченість (здатність пропустити через свій розум знання, отримані від доброї освіти, досягти високого рівня розвитку особистості, культурності і моральності), твердість характеру (відстоювання поглядів, наявність стійких переконань, духовна сила), сила волі (здатність до самоконтролю і самовладання, стійкість перед всілякими спокусами і шкідливими звичками), самоповага, гнучкість характеру (здатність швидко змінюватися), цілеспрямованість (уміння людини керуватися у своїх діях не випадковими прагненнями, а стійкими переконаннями, принципами).

В. Якості, пов'язані зі ставленням до інших людей: доброзичливість (соціально позитивне ставлення до людей), гуманізм (глибока повага до людини та її гідності), відкритість (готовність пустити партнера в свій соціальний світ), толерантність (здатність сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також особливості поведінки, способу життя, звичаїв, ідей, вірувань інших людей), щирість (чистосердечне вираження своїх почуттів, думок, відвертість), альтруїзм (безкорисливе піклування про благо інших і готовність жертвувати для інших своїми особистими інтересами), незалежність (можливість приймати самостійні рішення), емпатія (розуміння іншої людини шляхом вчування в її переживання), лідерство (здатність скеровувати і організовувати поведінку і діяльність інших людей, приймати найвідповідальніші рішення, що стосуються інтересів усієї групи людей), турботливість, комунікабельність (конструктивне спілкування), тактовність (вміння поводитися відповідно до прийнятого етикету і етичних норм), здатність до компромісів (здатність досягти згоди з іншими людьми шляхом взаємних поступок).

Г. Якості, пов'язані зі ставленням до діяльності, праці: відповідальність (свідоме ставлення людини до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей), кмітливість (здатність добре і швидко міркувати, тямущість).

Д. Якості, пов'язані з іміджем людини: харизматичність (наділення особистості властивостями, що викликають високу повагу до неї та безумовну віру в її можливості; висока обдарованість, особлива привабливість).

Отже, контент-аналізом встановлено, що респонденти виділили **38 якостей** як такі, що спонукають людину здійснювати і підтримувати неетичні дії, вчинки в економічній та соціальній сферах. Найбільшу частотність отримали якості: аморальність (19 разів), жадібність (25 разів), брехливість (12 разів), егоїзм (11 разів), заздрість (9 разів), владність (9 разів). Також студентами відмічено, що скрутне матеріальне становище (при цьому 28% опитаних зазначають, що вони невдоволені нинішнім рівнем свого матеріального забезпечення, 50% зазначили дещо середню задоволеність, 22% – цілком задоволені), бажання отримати адреналін, бажання власної вигоди, корупційність спонукають людей здійснювати і підтримувати неетичні дії, вчинки в економічній та соціальній сферах.

Також респонденти виділили **39 якостей**, володіючи якими, особистість не допускає неетичних дій і вчинків в економічній та соціальній сферах. Найбільшу частотність отримали якості: висока моральність (19 разів), порядність (17 разів), чесність (15 разів), принциповість (10 разів), доброзичливість (9 разів), справедливість (9 разів), вихованість (8 разів), відповідальність (8 разів), наявність благородних цілей (7 разів).

Висновки. Підсумовуючи, можна відмітити, що в етичному плані економічно успішна людина студентською молоддю уявляється як така, що володіє певним набором якостей. Вона є чесною, порядною, моральною, відповідальною, працелюбною, цілеспрямованою, адаптованою в суспільство, економічно успішною, грошовитою, заощадливою. У спілкуванні з людьми – ввічливою, терпимою, проявляє повагу. Одночас вона повинна бути освіченою, мудрою та впевненою у собі, володіти певним іміджем.

Однак, нехтування моральними принципами та нормами теж сприяє людині у досягненні певного економічного успіху. Основою цього в такому разі стають: прагнення до мети за будь-яку ціну, прагнення інших людей у власних цілях, аморальність у діях і вчинках, нахабність, жадібність, обман,

нечесність, егоїзм, впертість, схильність до афер. Також цьому сприяють особистісні якості, що містять у собі економічне та аморальне підґрунтя: любов до грошей, корупційність, бандитизм та грабінництво.

Студентською молоддю уявляється, що наявність таких рис, як аморальність, жадібність, брехливість, егоїзм, заздрість та владність, спонукають людину здійснювати і підтримувати неетичні дії, вчинки в економічній та соціальній сферах. Цьому також сприяє скрутне матеріальне становище, бажання отримати адреналін та бажання власної вигоди.

Натомість, володіння такими якостями як моральність, порядність, чесність, принциповість, доброзичливість, справедливість, вихованість, відповідальність, наявність благородних цілей забезпечує особистість від неетичних дій і вчинків в економічній та соціальній сферах.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці програми соціально-психологічного забезпечення розвитку моральнісних засад економічної соціалізації студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Алексеев Т.Ф. Проблема «дети и деньги»: современные реалии и поиск путей развития / Т.Ф. Алексеев // Новые тенденции и явления в детском и молодежном окружении в Украине: цивилизационный, культурологический, информационный виміри: зб. наук. праць. – К. : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. – С. 7–19.
2. Бех І.Д. Виховання особистості : підручник для студ. вищ. навч. закл. / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
3. Бех І.Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт / І.Д. Бех [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh.../vupysk_21.pdf.
4. Вяткин А.П. Экономическая социализация личности в условиях изменяющегося общества : дисс ... докт. психол. наук. / А.П. Вяткин. – СПб., 2011. – 420 с.
5. Горбачева Е.И. Отношение личности к деньгам: нравственные противоречия в оценках и ассоциациях / Е.И. Горбачева, А.Б. Купрейченко // Психологический журнал. – 2006. – № 4. – С. 26–37.
6. Джеймс У. Психология. Классики мировой психологии / У. Джеймс. – М. : Педагогика, 1991. – 368 с.
7. Журавлев А.Л. Нравственно-психологическая регуляция экономической активности / А.Л. Журавлев, А.Б. Купрейченко. – М. : Институт психологии РАН, 2003. – 436 с.
8. Журавлев А.Л. Экономическое самоопределение: Теория и эмпирические исследования / А.Л. Журавлев, А.Б.Купрейченко. – М. : Институт психологии РАН, 2002. – 480 с.
9. Економічна соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект / [заг. ред. В.В. Москаленко]. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2008. – 336 с.
10. Ермолаева Е.П. Личность профессионала в современном мире / Е.П. Ермолаева // Современная личность: психологические исследования / [отв. ред. М.И. Воловикова, Н.Е. Харламенкова]. – М. : Институт психологии РАН, 2002. – 392 с.
11. Кузьмінський А.І. Педагогіка : підручник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2007. – 447 с.
12. Лавренко О.В. Стівідношення економічного та морального в економічній культурі студентської молоді / О.В. Лавренко // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Том 11 : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 12 / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – К. : Фенікс, 2015. – С. 262–273.
13. Левицька Н.С. Економічні уявлення майбутніх фахівців соціальної сфери / Н.С. Левицька // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Том 11: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 12 / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – К. : Фенікс, 2015. – С. 274–286.
14. Москаленко В.В. Особливості дослідження соціалізації особистості в інтерсуб'єктній парадигмі / В.В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2009. – № 5. – С. 5–16.
15. Москаленко В.В. Економічна культура особистості: соціально-психологічний аспект : [монографія] / В.В. Москаленко, Ю.Ж. Шайгородський, О.О. Міщенко. – К. : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2012. – 348 с.
16. Социальная психология. – [7-е изд.] / под общ. ред. С. Московичи. – СПб. : Питер, 2007 – 592 с.
17. Соціально-психологічні закономірності становлення економічної культури молоді : монографія / В.В. Москаленко, О.В. Лавренко, Н.М. Дембицька, І.К. Зубіашвілі та ін. ; за ред. В.В. Москаленко. – К., 2015. – 399 с.
18. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 2. – С. 472–489.
19. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : монографія / А.Е. Бойко, А.В. Корнієнко, О.В. Литовченко [та ін.] ; за ред. В.В. Мачуського. – К. : Артмедія принт, 2017. – 220 с.
20. Шайдуллина Римма Макмуновна. Сущность экономической социализации студенческой молодежи в современных условиях / Р.М. Шадуллина // Педагогика и психология. – Вестник ЧГПУ. – 2012. – №1. – С. 231–242.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Alyeksyeyenko T.F. Problema «dity i hroshi»: suchasni realiyi ta poshuk shlyakhiv rozv'yazannya / T.F. Alyeksyeyenko // Novi tendentsiyi i yavyschcha u dytyachomu i molodizhnomu seredovyschchi v Ukraini: tsyvilizatsiynny, kul'turolohichnyu, informatsiynny vymiry: zb. nauk. prats'. – K. : TOV «Vydavnyche pidpryyemstvo «Edel'veys», 2017. – S. 7–19.
2. Bekh I.D. Vykhovannya osobystosti : pidruchnyk dlya stud. vyshch. navch. zakl. / I.D. Bekh. – K. : Lybid', 2008. – 848 s.
3. Bekh I.D. Osobystisno-oriyentovana model' vykhovannya yak naukovyy konstrukt / I.D. Bekh [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh.../vupysk_21.pdf.
4. Vjatkin A.P. Jekonomicheskaja socializacija lichnosti v uslovijah izmenjajushhegosja obshhestva : diss ... dokt. psihol. nauk. / A.P. Vjatkin. – Spb., 2011. – 420 s.

5. Gorbacheva E.I. Otnoshenie lichnosti k den'gam: npravstvennye protivorechija v ocenkah i asociacijah / E.I. Gorbacheva, A.B. Kuprejchenko // Psihologicheskij zhurnal. – 2006. – № 4. – S. 26–37.
6. Dzhejms U. Psihologija. Klassiki mirovoj psihologii / U. Dzhejms. – M. : Pedagogika, 1991. – 368 s.
7. Zhuravlev A.L. Npravstvenno-psihologicheskaja reguljacija jekonomicheskoy aktivnosti / A.L. Zhuravlev, A.B. Kuprejchenko. – M. : Institut psihologii RAN, 2003. – 436 s.
8. Zhuravlev A.L. Jekonomicheskoe samoopredelenie: Teorija i jempiricheskie issledovanija / A.L. Zhuravlev, A.B. Kuprejchenko. – M. : Institut psihologii RAN, 2002. – 480 s.
9. Ekonomichna sotsializatsiya molodi: sotsial'no-psihologichnyy aspekt / [zah. red. V.V. Moskalenko]. – K. : Ukrayins'kyy tsentr politychnoho menedzhmentu, 2008. – 336 s.
10. Ermolaeva E.P. Lichnost' professionala v sovremennom mire / E.P. Ermolaeva // Sovremennaja lichnost': psihologicheskie issledovanija / [otv. red. M.I. Volovikova, N.E. Harlamenkova]. – M. : Institut psihologii RAN, 2002. – 392 s.
11. Kuz'mins'kyy A.I. Pedagogika : pidruchnyk / A.I. Kuz'mins'kyy, V.L. Omelyanenko. – K. : Znannya, 2007. – 447 s.
12. Lavrenko O.V. Spivvidnoshennya ekonomichnogo ta moral'nogo v ekonomichnyy kul'turi student-s'koyi molodi / O.V. Lavrenko // Aktual'ni problemy psihologii : zb. naukovykh prats' Instytutu psihologii imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. – Tom 11 : Psihologhiya osobystosti. Psihologichna dopomoha osobystosti. – Vyp. 12 / In-t psihologii im. H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. – K. : Feniks, 2015. – S. 262–273.
13. Levyts'ka N.S. Ekonomichni uyavlennya maybutnikh fakhivtsiv sotsial'noyi sfery / N.S. Levyts'ka // Aktual'ni problemy psihologii: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psihologii imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. – Tom 11: Psihologhiya osobystosti. Psihologichna dopomoha osobystosti. – Vyp. 12 / In-t psihologii im. H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. – K. : Feniks, 2015. – S. 274–286.
14. Moskalenko V.V. Osoblyvosti doslidzhennya sotsializatsiyi osobystosti v intersub'yektniy paradyhmi / V.V. Moskalenko // Sotsial'na psihologhiya. – 2009. – № 5. – S. 5–16.
15. Moskalenko V.V. Ekonomichna kul'tura osobystosti: sotsial'no-psihologichnyy aspekt : [monografiya] / V.V. Moskalenko, Yu.Zh. Shayhorods'kyy, O.O. Mishchenko. – K. : Vyd-vo «Tsentr sotsial'nykh komunikatsiy», 2012. – 348 s.
16. Sotsial'naja psihologija. – [7-e izd.] / pod obshh. red. S. Moskovichi. – SPb. : Piter, 2007 – 592 s.
17. Sotsial'no-psihologichni zakonirnosti stanovlennya ekonomichnoyi kul'tury molodi : monografiya / V.V. Moskalenko, O.V. Lavrenko, N.M. Dembyts'ka, I.K. Zubiashvili ta in. ; za red. V.V. Moskalenko. – K., 2015 – 399 s.
18. Sukhomlyns'kyy V.O. Yak vykhovaty spravzhnyu lyudynu / V.O. Sukhomlyns'kyy // Sukhomlyns'kyy V.O. Vybrani tvory : v 5-ty t. – K. : Rad. shkola, 1977. – T. 2. – S. 472–489.
19. Formuvannya tsinnisnykh oriyentyriv navchal'no-vykhovnoho protsesu u pozashkil'nykh navchal'nykh zakladakh : monografiya / A.E. Boyko, A.V. Korniyenko, O.V. Lytovchenko [ta in.] ; za red. V.V. Machus'koho. – K. : Artmediya print, 2017. – 220 s.
20. Shajdullina Rimma Makmunovna. Sushhnost' jekonomicheskoy socializatsii studencheskoy molodezhi v sovremennykh uslovijah / R.M. Shadullina // Pedagogika i psihologija. – Vestnik ChGPU. – 2012. – №1. – S. 231–242.

Lavrenko, O.V. Morality of the economic human as perceived by students. The article analyzes the role of the moral aspect of the economic human in students' economic ideas.

Economic socialization is a process of an individual's mastering of such elements of economic culture that fill the economic activity with moral principles. The ethical meaning of the personal success motivation and the money and wealth accumulation motivation affects the formation and hierarchy of personal priorities in the individual value system.

The individual's economic ideas play an important role in his/her socialization, since they allow interpreting and comprehending everyday reality. Besides, they are an important psychological mechanism that influences the behaviors and activities of the individual in a market economy. Economic ideas largely determine the individual's life path, worldview, values and moral.

The author analyzes the results of her empirical investigation in the content of students' economic ideas about the morality and immorality of the economic human, in particular, the ideas about: 1) the ethical qualities of the economically successful person, 2) the individual's qualities that allow him/her to achieve economic success while neglecting any moral values, norms, 3) the individual's qualities that encourage him/her to perform and support unethical actions as well as actions in the economic and social spheres and/or to prevent such actions.

Keywords: economic socialization, personality, economic human, morality, economic ideas, students.

Відомості про автора

Лавренко Ольга Василівна, кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Lavrenko, Olha Vasylivna, PhD, Assoc. Prof., leading researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S.Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: olavr47@ukr.net